

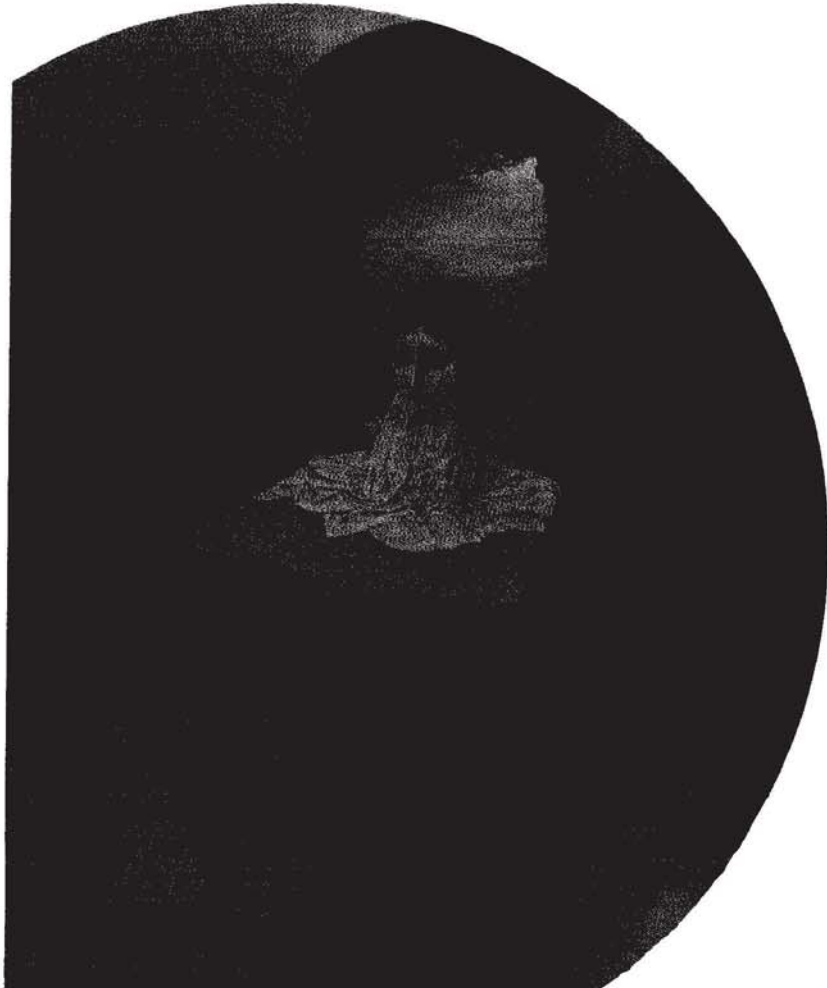
oksidentalizm versus orientalism

ÖZCAN HIDIR

Yrd. Doc. Dr., Rotterdam İslâm Üniversitesi

Oksidentalizm/Garbiyatçılık ya da İlmü'l-istiğrâb

Batı bilimi ya da garbiyatçılık olarak Türkçe'ye çevrilebilecek olan "oksidentalizm", kavramını Arapça'dan aktararak dilimizde de kullanılan garbiyatçılık ve istiğrâb terimleri karşılar. Bu itibarla bu ilimle ilgilenenler de müsteşrikin karşıt anlamlısı olarak müstağrip diye nitelenir. "İnanç-ibâdet, örf-âdet, tarih, coğrafya, iktisat, siyâset ve sosyo-kültürel olmak üzere bütün yönleriyle Batı'yı araştıran ilim dalı" veya "Doğu'nun Batı'yı edebî, entelektüel-akademik yazının konusu haline getirme çabası" olarak tarif edilebilecek olan oksidentalizm, oryantalizm kadar kullanım yaygınlığına ve alanına sahip değildir. Hatta oksidentalizmi -şimdilik- müstakil bir ilmî disiplin olarak görmek bile mümkün değildir.

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla müstağrip (oksidentalist) tabiri, Türkiye’de ilk kez, Cemil Meriç tarafından kullanılmıştır.¹ Oksidentalizmin tarifini yapmasa da oksidentalistik çalışmalara olan ihtiyacı, Alman şarkiyatçı Rudi Paret de gündeme getirmiştir. Paret, İslâm dünyasının, Batı’yı tanımaya ve anlamaya yönelik ciddi çalışmalar ortaya koymasının, “Batı Araştırmaları” veya “Garbiyat Araştırmaları (Occidental studies)” ismi altında enstitülerin kurulmasının gereğine işaret etmiştir.² “Oksidentalizm” terimini ilk kullanan şarkiyatçı olan Rudi Paret, ayrıca 1957 yılında Lahor’da yapılan İslâm ile ilgili uluslararası bir toplantıda Muhammed Rehber adlı bir tebliğcinin, oksidentalistik çalışmalar yapacak enstitüler açılması yönünde görüş bildirdiğini ancak şiddetli bir muhalefetle karşılaştığından söz eder.³

Oksidentalizm konusu, bir ilmî disiplin olarak etraflıca ilk defa, Mukaddimetün fî ilmi’l-istiğrâb=Oksidentalizm İlmüne Giriş adlı eseriyle Mısırlı Hasan Hanefî tarafından ele alınmıştır. Onun bu eserinden sonra oksidentalizm (ilmu’l-istiğrâb) İslâm dünyasında bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Hanefî, Doğu’nun Batı’yı araştırılacak bir “obje” olarak değil de bir öğretmen olarak gördüğü müddetçe mevcut “geri kalmışlık algılayışı”nın devam edeceğini ve Doğu’nun Batı’yı bir “fareyi laboratuvarında inceleyen ilim adamı” misali araştırma konusu edinmesinin zamanının geldiğini belirterek, oksidentalizm ile, Batı’yı akademik ve entellektüel olarak tahlil etme ve araştırmayı kastettiğini göstermiştir. Hanefî’ye göre Batı düşüncesinin ikisi açıklanmış ikisi de gizlenmiş dört temel kaynağı vardır. Açıklananlar, Yunan-Latin kaynağı ile Yahudi-Hıristiyan kaynağı, açıklanmayanlar ise İslâm’ı da kapsayan Eski Doğu kaynağı ile Avrupa’daki diğer kültürel çevredir. Batı bu son iki kaynağı

“öteki” olarak tanımladığı için açıklamaktadır.⁴

Hilmi Yavuz’a göre ise oksidentalizm, “Doğu’nun gözlükleri ile Batı toplumlarına bakmak”tır. Bu anlamda Yavuz’a göre “oksidentalizm”, “oryantalizm”i tam olarak karşılamaz. Oryantalizmin doğuşu, gelişimi, amaçları, yöntemleri ve ürettiği sonuçlar dikkate alındığında esasen bu, doğru bir tesbittir. Zira ona göre Edward Said’in (ö. 2003)⁵, henüz aşılamayan eserinden de anlaşıldığı üzere, oryantalizm aslında bir bilgi problemi olduğu kadar, bir hâkimiyet, sömürge ve iktidar problemi, hegemonya hakkında bir söylem biçimidir.⁶ Edward Said oryantalizmi, akademik bir disiplin, bir düşünce üslûbu ve tüzel bir kurum olmak üzere üç düzlemde tanımlamıştır.⁷ Bu açıdan bakılırsa oksidentalizmin, gerek kullanım gerekse tarihî gelişim çizgisi açısından oryantalizme benzemeyeceği belirtilmelidir.

Oksidentalizm konusu, bir ilmî disiplin olarak etraflıca ilk defa, Mukaddimetün fî ilmi’l-istiğrâb=Oksidentalizm İlmüne Giriş adlı eseriyle Mısırlı Hasan Hanefî tarafından ele alınmıştır. Onun bu eserinden sonra oksidentalizm (ilmu’l-istiğrâb) İslâm dünyasında bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Buradan hareketle oryantalizmin –şayet oryantalizmi, ilgili bazı çalışmalarda vurgulandığı gibi, 1312 Viyana Konsili kararıyla başlayan bir süreç olarak kabul edersek- en azından 700 yıllık bir mîrasa sahip olduğunu söylemek gerekir.⁸ Böyle bir mîras, oksidentalizm için söz konusu değildir. Yine oksidentalizm, oryantalizmdeki sömürge kurumları gibi, Batı hakkında fikirler, imajlar, kavramlar üreten kurumsal bir yapıya da sahip değildir. Buna göre oksidentalizm, Said’in yu-

karıda sözünü ettiği üç unsurdan sadece birine, yani bir düşünce üslûbuna sahiptir. Ne var ki oryantalizm ile oksidentalizmin düşünce üslûpları arasında çok temel siyasî/ontolojik fark bulunmaktadır. Bu fark, oryantalizmin düşünce üslûbunun, onun hem bir akademik disiplin, hem de bir sömürge kurumu olmasının bir sonucudur. Bu üslûp,

Aslında İslâm tarihinin belli dönem ve coğrafyalarında oksidentalist diye nitelenebilecek âlimler bulunmaktadır.

aynı zamanda, Batı kültürünün oluşmasında önemli yapı taşları olan şair, yazar ve bilim adamlarının kolektif hafızalarını da büyük oranda belirlemiştir. Oksidentalizmde bu kadar sistematik bir iç işleyişten ve mantıksal bir bütünlükten söz etmek mümkün değildir. Oksidentalist söylemi doğuran tarihsel bilinç, bizzat oryantalist söylemin ve modernliğin yarattığı yeni epistemik düzlemle ilişkilidir. Bu düzlemin oluştuğu bilinç durumu ise sosyo kültürel ve bilimsel anlamda bir tarihsel gecikme bilinciyle ilgilidir.⁹

Ne var ki Said'in de ısrarla vurguladığı oryantalizmin sömürge ile yürümüş bir faaliyet olması olgusu, esasen bizi oryantalizmin büyük çapta devlet siyaseti olarak yürütüldüğü gerçeğine götürür. Mesela İngilizler değişen dünya şartlarının farkında olarak ileride yürütecekleri faaliyetler için alt yapı çalışmalarına 1632 yılında Cambridge, 1634 yılında da Oxford Üniversitelerinde başlamışlardır.¹⁰ Bu çalışmalar, tıpkı XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Britanya Krallığına ait 1600 yıllarında kurulan ve çoğunluğu protestan rahiplerden oluşan "İngiliz Doğu Hint Şirketi (British East India Company)" elemanlarının,¹¹ günümüzde ise Batı'da resmî ve yarı resmî statüde fa-

aliyet gösteren pek çok kurumun yaptığı gibi, mutlak surette devlet destekli müesseselerce uzun vadeli stratejik hedefler doğrultusunda yürütülmüştür. Bu durumda İslam dünyasındaki oksidentalist çalışmaların başarısı için devlet desteği elzemdir.

Bu itibarla oryantalizmi bir olgu olarak ele almak, sebep, amaç ve sonuçları açısından değerlendirmek, önem arzeder. Henüz yeni yeni kavramsallaşmaya ve kullanılmaya başlanan ve zaman zaman "ölü doğmuş bir ilim dalı" olarak tanımlanan¹² "oksidantalizm" bir terim ve ilmî branş olarak, bu açıdan bir çıkış noktası gibidir. Ayrıca son yıllarda Batı metodolojisini bilen Müslüman araştırmacıların (müstağripler/oksidantalistler) yetişmesiyle bu konuda kısmen de olsa gelişmeler yaşandığı da bir gerçektir. Aslında İslâm tarihinin belli dönem ve coğrafyalarında oksidentalist diye nitelenebilecek âlimler bulunmaktadır. İbn Rabben et-Taberî'nin (ö. 251/865) ed-Dînü ve'd-devle fî isbâti nübüveti'n-nebiyyi Muhammed(s.a.)'i, İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889), Kitâbü'l-Meârif'i, Ya'kûbî'nin (ö. 292/905) Târih'i, İbn Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk'u, Mes'ûdî'nin (ö. 345/956) Murûcü'z-zehab ile et-Tenbîh ve'l-İsrâf'ı, Tâhir el-Makdisî'nin (ö. 355/966) Kitâbü'l-bed' ve't-te'rih'i, Bîrûnî'nin (ö. 442/1050) et-Âsârü'l-bâkiye ani'l-kurûni'l-hâliye'si, Kalkaşendî'nin (ö. 821/1418) Subhu'l-a'sâ fî sinâati'l-insâ'i gibi eserler, diğer din ve kültürlerin tarihi ve etnik durumlarını olduğu gibi yansıtmak üzere kaleme alınmış oksidentalistik sayılabilecek eserlerdir. Bu âlimler, kendileri dışındaki din, inanç ve kültürleri araştırmışlar ve bugün Batı'da dahi referans kitabı olan bu kıymetli eserleri ortaya koymuşlardır. Yakın tarihimizde (Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk yılları) de oksidentalist olarak görülebilecek âlimlerden mahrum

değildik. Babanzâde Ahmet Naim, Mehmet Akif Ersoy, İsmail Hakkı İzmirli, Mustafa Sabri, Elmalılı Hamdi Yazır vb. âlim ve mütefekkirleri birer müstağrip saymak mümkündür. Bu ilim dalı, son yıllarda İlahiyat Fakülteleri ve özel araştırma kurumlarındaki "genç müstağripler" sayesinde yeniden filizlenmeye başlamıştır.

Bütün bunlara rağmen, Edward Said'in de haklı olarak belirttiği gibi, oksidentalizm veya oksidentalîst âlim ve araştırmacılar açısından İslâm dünyasının durumu pek de parlak değildir. Said, Arap dünyasında gerçek anlamda Batı'yı araştıran müessese ve kişilerin olmayışından ve araştırma için Batılı ülkelere gidip kendi ülkesine dair bir konuyu araştıranlardan yakınlıkla şöyle demektedir:

"Niçin bizde Fransa, Almanya ve Amerika araştırmaları konusunda ciddi, çağdaş Arapça çalışmalar bulunmuyor?"¹³

Tüketim mallarında son teknolojileri ithal edip takip ediyor, en görkemli araçlara binebiliyoruz. Ne var ki ben hiç bir Arap üniversitesinde ve hiç bir dini kurumda diğer din ve kültürlerin, günümüzdeki olayların şekillenmesinde önemli rolü olan Batılı devletlerin tarih ve kültürlerinin derinlemesine araştırıldığını görmedim."¹⁴

Doğuların başına gelebilecek en kötü şeyin, Batı gözlükleri takarak kendilerine bakmak olduğunu söyleyen Edward Said için bu, esasen haklı bir yakınmadır. Zira Hilmi Yavuz'un da ifade ettiği gibi, özeldir Türkiye genelde de bütün İslâm dünyasının entelektüel gündeminin bir numaralı meselesi olan¹⁵ oryantalizmi, oryantalistik çalışmaları ve bir bütün olarak Batı fikriyatını ciddi manada tedkik eden çalışmaların bugün elimizde çok az oluşu, olanların da çoğunlukla Batı gözlükleri ile Doğu'yu inceleyen eserler olması, bunu gösterir. Başlıca hedefinin İslâm ve Hz.

Peygamber olduğunu söyleyebileceğimiz oryantalizm konusunda Edward Said'in oryantalizm tenkidi olan eserinin hâlâ aşılamamış olması bile bunu gösterir. Bu yönüyle Said'in eseri, sayıları az olan oksidentalîst çalışmaların iyi bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Batı'daki İslâm Çalışmalarının tarihî arka planı ve gelecek perspektifleri üzerine düşüncelerini ifade ederken Ahmet Davudoğlu da Müslüman oksidentalîstlere ve oksidentalîstik çalışmalara olan ihtiyacın altını çizmektedir. Şu ifadeler ona aittir:

"Şu soruyu da kendimize sormak durumundayız: Bu kadar oryantalist çalışma ve bu kadar arka plan var. Bizde ne kadar oksidentalîst çalışma var, yani Batı eksenli, Batıya dönük çalışma var. Amerikan toplumunu ne kadar tanıyoruz? Almanya'da yaşayan 2,5 milyon insanımız var, Alman toplumunu ne kadar tanıyoruz? Hangi Alman düşünürü etrafında, oryantalistlerin Müslüman düşünürleri hakkında yaptıkları çalışma kadar çalışma yaptık! Hangi Batılı düşünce ekolü üzerinde Batılı kaynakları kullanarak bir yorumlama, o kavramları tekrar inşa etme konusunda çaba gösterdik."¹⁶

Yakın tarihimizde (Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk yılları) de oksidentalîst olarak görülebilecek âlimlerden mahrum değildik. Babanzâde Ahmet Naim, Mehmet Akif Ersoy, İsmail Hakkı İzmirli, Mustafa Sabri, Elmalılı Hamdi Yazır vb. âlim ve mütefekkirleri birer müstağrip saymak mümkündür

Bütün bunların yanı sıra oryantalizmi, oryantalistik çalışmaları ve bir bütün olarak Batı fikriyatını ciddi mânada tedkik eden oksidentalîstik eserlerin elimizde yok denecek kadar az oluşunun ardında, yukarıda da kısmen değinmeye çalıştığımız üzere, bazı sebeple-

rin oldukça büyük rolü vardır. Burada bu sebeplerden önemli addettiğimiz ikisini tedkik edeceğiz:

1. Sebep: Hatalı Bir Ön Kabul

"Genel olarak Batı'lı kaynaklarla özelde de oryantalistlerin çalışmaları ile meşgul olmak [oksidantalizm/garbiyatçılık/istiğrâb], boşuna vakit kaybetmekten ve Batılıların ve oryantalistlerin gündemiyle hareket etmekten ibarettir." tarzındaki yaklaşım veya bu anlama gelen görüşler.¹⁷

Oryantalistlerin çalışmaları ile meşgul olmanın, onların fikir ve düşüncelerinden etkilenmeyi beraberinde getireceği temeline yaslanan bu anlayış, aslında kısmen doğruları da barındırır. Meşhur oryantalist Joseph Schacht'ın hadis ve fıkıh ilminin oluşum dönemine dair geliştirdiği tezlere yönelik en önemli tenkidi gerçekleştirmiş olan Muhammed Mustafa el-A'zamî,¹⁸ bu kanaati paylaşanlardandır. Onun bu kanaatte olması, oryantalistik çalışmalarla yakından meşgul olmuş birinin değerlendirmesi olması açısından da özellikle önem arzeder. Ne var ki git-

Ötekileşmeden kurtulmak, ancak kendisi özne olduğunun bilincinde olan, varoluş sıkıntısı çekmeyen, kaynaklarına güven duyan, oryantalistlerin kavramsallaştırmalarını, kategorilerini yeniden oluşturabilen Müslüman bir Doğulu bilim adamı tavrıyla mümkündür ki bu aslında bir oksidentalit tanımıdır.

tikçe globalleşen dünya şartlarında Batı kültürünün dayattığı fikir ve ideolojilerden kurtulmanın, kendi kabuğuna çekilerek mümkün olamayacağı açıktır. Üstelik Ahmet Davudoğlu'nun da vurguladığı gibi,¹⁹ oryantalistlerin fikirlerinden de ancak onlarla derinlemesine yüzleşerek, korkuyla ya da nefretle değil, onların zararlı, faydalı ve istifade

edilebilecek yönleri iyi analiz edilerek, dolaşısıyla bu fikrî arka planla sözü edilen fikir ve yöntemlerin alternatifleri ortaya konularak baş edilebileceği aşıkardır. Bu itibarla Mısırlı önemli düşünürlerden Muhammed Umâra'nın da ifade ettiği üzere burada yapılması gereken öncelikli iş, İslâm kültürü ile Batı kültürünün ayırıcı vasıflarının ortaya konması, oryantalistlerin çalışmalarındaki temel metodolojilerin saptanmasıdır. Çünkü Umâra'ya göre kültürel kimliğimizi oluşturan İslâm'dır ve bu bizi ötekenden ayırır.²⁰ Bunun yapılabilmesi ise, İslâm'ın temel kaynaklarına vukûfiyetle yani kendini, kendi değerlerini iyi bilmekle mümkündür. Oryantalistlerin çoğunun Kitâb-ı Mukaddes'i iyi bilen kimse-ler olması -aslında Batı'da teoloji dışındaki sosyal bilimlerde uzman olan çoğu yazar ve akademisyen de böyledir-, kendi dinî, kültürel köklerini ve kaynaklarını bilmeyen kimselerin aslında ötekini anlamasının zor hatta mümkün olmayacağı, anlayacağım derken ötekileşeceğini gösterir. Aslında bu ötekileşme, oryantalistik çalışmaların, kendi değer ve kaynaklarına yabancı pek çok Müslüman yazar üzerindeki en önemli sonucu olmuştur. Böyle bir ötekileşmeden kurtulmak, ancak kendisi özne olduğunun bilincinde olan, varoluş sıkıntısı çekmeyen, kaynaklarına güven duyan, oryantalistlerin kavramsallaştırmalarını, kategorilerini yeniden oluşturabilen Müslüman bir Doğulu bilim adamı tavrıyla mümkündür ki bu aslında bir oksidentalit tanımıdır.²¹

Şu halde gerçek manada "öteki (Batı'yı)"ni tanımak [oksidantalizm], ancak kendini iyi tanımak, ötekinin görüş ve teorilerini aşırı yüceltmemek, Batı karşısında daima eksiklik ve eziklik hissine kapılmamak, Avrupa'nın, tarih içerisinde oluşmuş "benmerkezci/Avrupamerkezci (Eurocentrism)" tav-

rının farkında olmakla mümkündür.²² Bu tanımlamaya uymayan oksidentalist, Hasan Hanefî'nin de işaret ettiği gibi, kendi zihnindeki ötekini değil, ötekinin zihnindeki kendisini; başka bir ifadeyle kendi aynasında ötekini değil, ötekinin aynasında kendisini gören "karışık zihinli oksidentalist" olacaktır.²³

Burada vurgulanması gereken bir nokta da oksidentalizmin reaksiyoner ve tepkisellikle malul bir karaktere bürünmemesi, aksiyoner olması, "the West and the Rest" algılamasına reaksiyon olarak "the East and the Rest=Doğu ve Diğerleri" veya "the Islam and the Rest=İslam ve diğerleri" türü toptancı/totalci bir yaklaşımla meseleleri irdelemeyip fenomenolojik/analitik bir hüviyet taşıması gerekir. Yani olanı olduğu gibi algılayıp analiz eden, hiç bir surette olduğundan farklı şekillerde takdim etmeyen bir faaliyet olmalıdır. "...Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin..."²⁴ âyetinin delâlet ettiği hususlardan biri de budur. Her şeyden önemlisi oksidentalizmin, başlıbaşına bir ilmî disiplin/ishtisas alanı olarak ele alınması gerekir. Bu disiplin sayesinde araştırılan değil, araştıran, tanımlanan değil, tanımlayan bir yapı ortaya çıkacaktır.

Diğer taraftan "öteki"ni araştırarak anlamak ve tanımaya çalışmak, oryantalizme yönelik intikam duygusuyla hareket etmemek, meseleleri toptancı bir algılama ile ele almayıp ötekinin güzel yönlerini de ortaya koymak (fenomenolojik tahlil), aslında İslâm'ın öteden beri teşvik ettiği bir husustur. Kur'an ve Sünnet'te buna yönelik pek çok delil göstermek mümkündür.²⁵ Buna göre İslâm'ın mesajını diğer milletlere doğru bir şekilde ulaştırmak, esasen her Müslümanın görevidir. Batı ülkelerinde son derece negatif bir imaja sahip olan İslâm ve Müslümanların bu olumsuz imajı düzeltmek için atacakları her adım (İslâmî davet), esasen oksidentalistik

bir zemin üzerine bina olursa anlam kazancaktır. Şu halde oksidentalizm aslında İslâmî davetin de bilimsel zeminini teşkil edecektir. Bu yönüyle oksidentalizm, oryantalizm ile aynı düzlemi paylaşır. Zira yukarıda İngiliz Doğu Hint Şirketi örneğinde de görüldüğü üzere, başlangıcından 1950'li yıllara kadar olan oryantalistik faaliyetler, büyük oranda misyonerlik ve sömürge amaçlıdır. Ancak oksidentalizm, oryantalizmde olduğu üzere, sömürge amaçlı bir faaliyet değildir.

Kendi zihnindeki ötekini değil, ötekinin zihnindeki kendisini; başka bir ifadeyle kendi aynasında ötekini değil, ötekinin aynasında kendisini gören "karışık zihinli oksidentalist" olacaktır.

Ayrıca baska millet ve kültürleri araştırma ve tanıma olayı İslâm'ın ilk yıllarından bu yana devam eden bir süreç olmuştur. İslâm alimlerinin diğer din ve kültürleri tanıtan eserler kaleme almaları -ki yukarıda bunlardan bazılarını zikretmiştik- ve diğer din ve kültürlerden Arapça'ya yapılan tercüme, bunun en güzel örnekleridir. Müslüman âlimler önce başka kültürlerden harfî tercüme yapmışlar, ardından da tercüme edilen eserleri yorumlayıp tenkit eden eserler ortaya koymuşlardır.²⁶ Bu durum, Fuat Sezgin'in de vurguladığı üzere, Müslümanların esas itibarıyla Yunanlılardan, belli ölçüde de Sasânîler, Suriyeliler, Hintliler ve Sâbiîlerden bu bilimlerin alımını ve özümsemesini takriben iki asır zarfında tamamlamış ve hicrî III. yüzyılın ilk yarısında (mîladî IX. yüzyıl), bunlar üzerinden orijinal eserler ortaya koymaları, bilimler tarihinin dikkat çekici gelişmelerinden biridir.²⁷ Aynı zamanda bu, oksidentalistik çalışmalar tarihî açısından da

dikkatle değerlendirilmesi gereken bir olgudur.

2. Sebep: Batı'da Geliştirilen Tarihî-Edebî Tenkit Metotlarının Bilinmeşi

Oksidentalistik çalışmaların önemli oranda mesafe katedemeyişinin en önemli sebeplerinden biri, Batı'da özellikle Protestanlığın doğuşundan sonra filizlenen ve son iki yüzyılda oldukça mesafe kateden tarihî-edebeî tenkit metotları ile Kitâb-ı Mukaddes'i tenkit için geliştirilen ve daha sonra oryantalistik araştırmalara da uyarlanan "metinsel tahlil ve tenkit (textual criticism)", "tarihî tenkit (historical criticism)", "edebî tenkit (literary criticism)", "hermeneutik", "semantik", "linguistik" ve "narratoloji" gibi birtakım metin analiz ve tenkit yöntemlerinden Müslüman araştırmacıların çok az haberdar olmalarıdır.

Batı'da -veya İslam ülkelerinde- "yeni bir dini liderliğe" veya "oksidantalist alimlere" veya oksidentalistik çalışmalar yapacak müesseselere ihtiyaç duyulmaktadır. Ne var ki Müslümanların henüz bu konuda pek fazla kafa yormadıkları bir başka gerçekliktir.

Diğer taraftan bugün oryantalistik araştırmalarda sıklıkla kullanılan ve arka planında bir metodoloji ve anlam dünyası bulunan Latince bazı terimlerin işaret ettiği anlamları tam olarak kavrayamama da burada özellikle rol oynamaktadır. "A priori", "a silentio" gibi isimlerle anılan ve Batı'daki tarih tenkit metodolojisinin gereği olarak kullanılan bu terimler, çoğunlukla Müslüman âlimlerin yabancısıdır. Zira ülkemizde veya bütün İslâm âleminde, Avrupa kültürünün ve düşünce dünyasının temelini oluşturan Latince'yi bilen akademisyenlerin sayısı oldukça sınırlıdır.

Batı sosyal bilimler akademiasında ise neredeyse Latince ve hatta Yunanca bilmeyen akademisyen ve yazar yok gibidir.²⁸ Araştırdığı alana göre her akademisyen, "ölü diller" diye nitelenen İbranîce, Âramîce, Süryanîce, Kıptîce, Habeşçe gibi, teoloji alanı için önem arzeden dillerdeki dökümanlardan istifade edebilmektedir. Dolayısıyla yukarıda sözünü ettiğimiz sebeplere Müslüman âlim ve araştırmacıların dil yetersizliklerini ve özellikle İngilizce eser üretmemeleri durumunu da eklersek meselenin dramatik yönü daha iyi anlaşılır.

Bütün bunlar aslında, oryantalistlerin bağlı bulunduğu düşünce geleneklerinin, arka planın, ekolleşme ve okullaşmanın da yeterince kavranamayacağı anlamına gelmektedir. Bu durumda onların metodolojilerini etkileyen âmillerin, düşüncelerine tesir eden dinî, felsefî, siyasî, ekonomik ve sosyo kültürel etkenlerin farkında olunamaması demektir. Mesela Bryn S. Turner'in de dile getirdiği üzere, oryantalizmin, Marxizm gibi günümüzde hâlâ etkisinden bir şey kaybetmemiş birtakım doktrinlerle alakasını etüt eden çalışmalar ortaya konmalıdır.

Sonuç olarak şunu söylemeliyiz ki bütün bunlar, Batı'da -veya İslam ülkelerinde- "yeni bir dini liderliğe" veya "oksidantalist alimlere" veya oksidentalistik çalışmalar yapacak müesseselere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Ne var ki Müslümanların henüz bu konuda pek fazla kafa yormadıkları bir başka gerçekliktir.■

dipnotlar

¹ Cemil Meriç, "Müstağripler" başlığı altında Ahmet Mithat'ın şu sözüne yer verir: "...Biz, son devir muharrirleri, maarif-i garbiyyeyi Şark'a ithale çalışan birer müstağribiz." (bkz. Bu Ülke, İstanbul 2004 -İletişim Yayınları-, s. 129). Cemil Meriç bu eserinde "müstağripler"

rip'in, Tanzimat sonrası Türk aydınına en çok yakışan sıfat olduğunu söyleyerek, onu "körü körüne Batı'yı taklit ve Batı hayranlığı" şeklinde olumsuz bir anlamda kullanmıştır (bkz. s. 137). Değişik eserlerde "müstağrip" kelimesinin bu manada kullanıldığına zaman zaman şahit olmaktayız. Ancak bizim buradaki kastımız, aşağıda da ifade edileceği üzere, olumlu manadır.

² bkz. Rudi Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities*, Wiesbaden 1968, s. 5. Öte yandan Rudi Paret'in bu çalışması, oryantalistik çalışmalarda özel bir önemi haiz Alman şarkiyatçılığı ve Alman kökenli şarkiyat çalışmalarının tarihî seyirini anlama açısından bilhassa tetkik edilmesi gereken bir eserdir.

³ bkz. Rudi Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities*, s. 5.

⁴ Bu konuda bkz. Hasan Hanefî, *Mukaddimetün fi ilmi'l-istiğrâb*, s. 104.

⁵ Hayatı ve çalışmaları hakkında bkz. Kemal Ataman, "Edward Wadie Said", *Hadis Tedkikleri Dergisi*, 1/2 (2003), s. 225-28.

⁶ bkz. Hilmi Yavuz, "Oryantalizm Üzerine Bir Giriş Denemesi", *Ma'rife*, 11/3, 2002, s. 62-63.

⁷ Edward Said, *Orientalizm*, s. 15-33.

⁸ 1312 Viyana Konsili'nde Doğu dillerine ait enstitülerin kurulması, Batı Kilise'si tarafından kararlaştırılmış ve Paris, Oxford, Bologna gibi şehirlerde Arapça, Grekçe, İbranice ve Süryanice kürsüleri kurulmuştur (bkz. Yücel Bulut, "Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine", *Marife*, 2/3 (2002), s. 19).

⁹ bkz. Alim Arlı, *Oryantalizm ve Oksidentalizm Tartışmaları Bağlamında Şerif Mardin, Yüksek Lisans Tezi* (AÜSBF - Sosyoloji bölümü-), s. 73. Bu tez Küre Yayınları (İstanbul 2004) tarafından neşredilmiştir. Ancak biz, internet üzerinden "pdf" halini kullandık.

¹⁰ bkz. Albert Hourani *Batı Düşüncesinde İslâm*, trc. Mehmet Kürşat Atalar, İstanbul 1996, s. 32.

¹¹ Bu şirketin Hind Alt Kıtasına gönderdiği oryantalist misyonerler için bkz. Abdulhamit Birşık, *Oryantalist Misyonerler ve Kur'an*, İstanbul 2004, s. 22-74.

¹² 4 Safer 1419 tarihli Suudi Arabistan'da yayımlanan *Okaz Gazetesi*'nde Ali Harb tarafından Hasan Hanefî'nin *Mukaddimetün fi ilmi'l-istiğrâb* adlı eserini tenkit için kaleme alınan "el-İstiğrâb: İlmün vulide mey-yiten" adlı yazı.

¹³ Edward Said, *Ta'kîbât ale'l-istişrâk*, trc. Subhî Hadîdî, Ammân 1996, s. 149-150. Edward Said burada, üç sene Amerika'da kaldığı halde bu süreyi Amerikalı gençlere Orta Doğu'yu anlatmakla geçiren Suriye'li Sâdık el-Azm ile Lübnan'dan Amerika'ya gelerek Lübnan ile ilgili bazı konuları araştıran birtakım gençlerle olan diyalogunu anlatır.

¹⁴ Edward Said, *Hayat Gazetesi*, Sayı/12182, 3 Temmuz 1996.

¹⁵ bkz. Hilmi Yavuz, "Oryantalizm Üzerine Bir Giriş Denemesi", s. 62.

¹⁶ Ahmet Davudoğlu, "Batı'daki İslam Çalışmaları Üzerine", *Marife*, 2/3 (2002), s. 50. Öte yandan benzer bir yakınma, "Siz hiç İtalya tarihi alanında ün kazanan bir Arap, ünlü bir Türk Germanist veya İran'lı bir Yunan tarihçisi işittiniz mi?" diyen İlber Ortaylı'da da görülür (bkz. "Türkoloji ve Var Olmayan Bir Dal: Oksidentalistik", *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı: 19 -Ankara-, s. 52).

¹⁷ 2005 yılının Mart ayında Dubai'de düzenlenen "Hadis Sempozyumu" esnasında sözlü olarak Mustafa el-A'zamî, özelde oryantalistlerin çalışmalarını kastederek, bu yöndeki görüşlerini ifade etmiştir. Yakın zamanlarda neşredilen bir yazısında ise o, aynı doğrultudaki görüşlerini tekrar etmiştir (bkz. Mustafa el-A'zamî, "Müslümanlar oryantalistleri niçin reddetmelidir? I", 08.12.06 tarihli *Zaman Gazetesi* - yorum sayfası-). Ne var ki İslam dünyasında bu kanaate sahip başka pek çok alim ve araştırmacının varlığı da inkar edilemez.

¹⁸ Aşağıda Mustafa el-A'zamî'yi bir hadis oksidentalisti olarak ayrıca ele alacağız.

¹⁹ Ahmet Davudoğlu'nun bu yöndeki düşünceleri için bkz. "Batı'da İslam Çalışmaları Üzerine", s. 51.

²⁰ Muhammed Umâra, "Mekânetü'l-İslâm fi siyâğati nemûzecinâ es-sekâfî", *el-Hayât Gazetesi*, Ağustos 1996.

²¹ Bu yöndeki bazı düşünceler için bkz. Ahmet Davudoğlu, "Batı'da İslam Çalışmaları Üzerine", s. 52. Öte yandan Cemil Meriç, *Bu Ülke* adlı eserinde "Müstağripler" başlığı altında, kendi değerlerine yabancılaşan aydın tipolojisine dair saptamalarda bulunarak örnekler verir (bkz. s. 129-164).

²² Bu yöndeki bazı fikirler için bkz. Hasan Hanefî, *Mukaddimetün fi ilmi'l-istiğrâb*, s. 28.

²³ Hasan Hanefî, *Mukaddimetün fi ilmi'l-istiğrâb*, s. 55-60.

²⁴ *Mâide*, 5/8.

²⁵ Hz. Peygamber'in bu konuda zikredilebilecek pek çok hadisi mevcuttur. "Hikmetli söz müminin yitiğidir; nerede bulursa onu almaya daha layıktır" hadisi (Tirmizî, *İlim*, 19; İbn Mâce, *Zühd*, 15) bunlardandır. Ayrıca kaynaklarda değişik tarik ve lafızlarla yer alan Hz. Peygamber'in Zeyd b. Sâbit'e Yahudilerin dilini öğrenmesini emri ve Zeyd'in bu dili bir aydan daha kısa sürede öğrenmesi de buna en güzel örneklerdendir. Bu rivayetler için bkz. *Buhârî*, *Ahkâm*, 40; *Tirmizî*, *İstîzân*, 22; *Ebû Dâvûd*, *İlim*, 2; *Ahmed b. Hanbel*, V, 186.

²⁶ Hasan Hanefî, *Mukaddimetün fi ilmi'l-istiğrâb*, s. 44-45. Burada diğer inanc ve kültürlerle dair eser veren âlimleri yukarıda zikrettiğimizi de belirtmek gerekir.

²⁷ bkz. Fuat Sezgin, "Batı Varlığını Müslümanlara Borçlu!", *Zaman Gazetesi*, 31.01.07.

²⁸ Avrupa ülkelerinin çoğunda öğrenciler, genellikle bu iki dili öğrenerek üniversiteye gidebilmektedirler.